

КОНОТАТИВНІ ВИЯВИ ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

THE CONNOTATIVE PURPOSES OF IMPERATIVE EXPRESSIONS IN MODERN LINGUISTICS

Вінтонів Т.М.,

orcid.org/0000-0002-2210-3970

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Київського університету імені Бориса Грінченка

Романюк Л.В.,

orcid.org/0000-0001-5295-4429

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування

Донецького національного університету імені Василя Стуса

У сучасній лінгвістиці поняття «імперативність» нерідко вживають як інтуїтивно зрозуміле. Імперативність розуміємо як сукупність деяких обов'язкових значень, які вможливають виокремити імперативні висловлення з-поміж інших, а також сформулювати специфіку семантики імператива. Однією з умов імперативності є значення каузального впливу. До обов'язкових компонентів імперативності зараховано значення каузативності, перформативності, контрольованості. Без цих семантичних складників висловлення не може бути охарактеризований імператив, навіть якщо він має дієслівну імперативну форму. Спонування також кваліфікують як мету імперативного висловлення або як ситуацію, покладену в основу імператива. Іноді спонукальність (директивність) та імперативність використовують як синонімічні поняття. Категорію спонування вважаємо більш загальною категорією.

У будь-якій мові наявні кілька типових способів вираження спонування, зокрема й непрямі мовні акти, суть яких полягає в тому, щоб зняти категоричність, притаманну імперативності, але досягти максимально схожого перлокутивного ефекту, тобто виконання бажаної дії. Основною умовою ввічливості є усунення категоричності й надання адресатові (виконавцю) свободу вибору. Засоби вираження імперативності не обмежені морфологічними формами наказового способу, оскільки імперативність може бути виражена за допомогою індикатива.

Конотація щодо імператива – це компонент спонукального висловлення, за допомогою якого реалізовано зв'язок імперативної форми як мовної одиниці з контекстами її вживання.

Структура конотації ґрунтована на асоціативно-образних складниках висловлення і його стилістичному маркуванні, пов'язуючи денотативний і конотативний зміст імператива.

Ключові слова: висловлення, експресія, імператив, категорія спонування, перформативне висловлення.

In modern linguistics, the term “imperativeness” is often used intuitively. Imperativeness is the collection of some binding meanings that makes it possible to distinguish imperative utterances from others, as well as to formulate the specifics in semantics of the imperative. One of the conditions for imperativeness is the meaning of causal influence. The compulsory components of imperativeness are the meanings of causality, performativity, controllability. Without these semantic constituents, expression cannot be characterized by an imperative, even if it has a verbal imperative form. Directive is also the purpose of the imperative utterance or as the context underlying imperative. Sometimes directivity and imperativeness are used as synonymous terms. We consider the directiveness to be a more general category.

In any language, there are several typical ways of expressing an imperativeness, including indirect speech acts, that remove the categoricalness inherent in imperativeness but to achieve the most similar perlocutive effect, that is, to perform the desired action. The basic condition of politeness is to eliminate categoricalness and to give the addressee (the performer) the freedom of choice. The means of imperative expression are not limited to morphological forms of the imperative mood, since imperativeness can be expressed by means of an indicative.

The connotation of the imperative is a component of the utterance used to link the imperative form as a linguistic unit with its contextual uses.

The connotation structure is based on the associative components of the utterance and its stylistic marking that links the denotative and connotative content of the imperative.

Key words: utterance, expression, imperative, category of imperativeness, performative utterance.

Постановка проблеми. Поняття «імперативність» нерідко вживають як інтуїтивно зрозуміле. У дефініціях трапляються не лише перерахування часткових значень (наказ, прохання, благання), але й максимально узагальнені, розмиті визначення (на зразок «наявність імпульсу до вчинення

дії» тощо). Попри значну увагу до питань імперативності впродовж останніх десятиліть проблема імператива остаточно не розв'язана. Натепер не описано механізму транспозиції способу в площині функційно-семантичних категорій, наявна кількість варіантів кваліфікацій та класифікації

спонукальних висловлень підтверджує необхідність поглибленого вивчення цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функційно-семантичній категорії імперативності присвячена робота А.І. Ізотова «Імперативність як прагмалінгвістичний феномен» [5, с. 13–14], у якій автор виокремлює:

1) категорійну (пряму) імперативність: імперативна семантика виражена специфічними граматичними (морфологічними та синтаксичними) формами;

2) некатегорійну (непряму) імперативність: імперативну семантику передають невластиві імперативними способами.

Некатегорійну імперативність диференціюють на експліцитну (імперативна семантика виражена через запитання, оптативність або майбутній час індикатива) та імпліцитну (імперативну семантику передає пропозитивний зміст висловлення). Однак, на наш погляд, досить складно об'єднати в одну категорію висловлення на зразок: *Купіть хліба!* (категорійна імперативність); *Чи не могли б ви купити хліба?* (експліцитно некатегорійна імперативність); *Ми хочемо хліба!* (імпліцитно некатегорійна імперативність).

У всіх трьох наведених висловленнях можна виокремити загальну семантичну частину – спонукальність (директивність) і бажаність, а також загальну іллокутивну мету – вплив на поведінку адресата. Але, на нашу думку, цих двох умов не досить для того, щоб визначити всі три висловлення імперативними.

О.В. Бондарко розробив поняття імперативної ситуації [6, с. 80], а Л.О. Бірюлін – багатопланову модель структури змісту імперативних висловлень [5]. Спираючись на їхні роботи і на дослідження В.Ю. Гусєва [7] і В.Б. Касевич [10], імперативність розуміємо як сукупність деяких обов'язкових значень, які вможливають виокремити імперативні висловлення з-поміж інших, а також сформулювати специфіку семантики імператива.

Категорія імператива була об'єктом вивчення в працях В.В. Виноградова, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, Б.М. Кулика, В.М. Русанівського, М.С. Скаба, Л.В. Бережан, О.Л. Даскалюк, О.В. Нарушевич-Васильєвої, С.В. Харченко, О.С. Шатілової, Н.В. Швидкої та ін.

Мета статті – визначити конотативні вияви імперативних висловлень у сучасній лінгвістиці. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати статус імператива в сучасній лінгвістиці, описати граматичну природу імперативних висловлень у сучасній українській мові;

проаналізувати конотативні вияви імперативних висловлень у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Однією з умов імперативності є значення каузального впливу. Уживання імперативної форми (морфологічної або синтаксичної) – це граматичний спосіб висловити значення каузативу. Форма імператива на кшталт *купи, купи́ть* позначає, «каузує дію, названу основою, для того чи того виконавця» (особа й число імператива є семантичними, а не узгоджувальними категоріями). Відмінність від морфологічного каузатива полягає в тому, що в імперативі збігається план змісту і план вираження – дія не названа (*ти його смішиши* – каузує *сміятися*), а проголошення і є дія (*Розсміши його* – я тебе каую змусити його *сміятися*). Це зближує імперативні висловлення з перформативними. Перформативність на лексичному рівні виражена особливими лексемами, проголошення яких реалізує ситуацію (*клянусь, проголошую*). На граматичному рівні перформативність представлена імперативними формами, висловлення з імперативом є дією – каузальним впливом на адресата. Контрольованість, під якою зазвичай розуміють залежність/незалежність ситуації від волі суб'єкта (тобто агентивності суб'єкта), є ще одним необхідним компонентом імперативності [7]. Контроль прескриптора (або, принаймні, припущення про наявність контролю) над виконавцем – необхідна умова успішності імперативного висловлення (іншим важливим аспектом контролю є те, що виконавець має бути в змозі контролювати виконувану дію) [4, с. 13–18].

Для того щоб визначити категорію імперативності, потрібно описати семантичні складники значення імперативності (а не функційні підтипи й не способи вираження).

Обов'язковими компонентами імперативності є такі значення: 1) каузативність; 2) перформативність; 3) контрольованість.

Без цих семантичних компонентів висловлення не може бути охарактеризований імператив, навіть якщо він має дієслівну імперативну форму.

Досить часто імперативність визначають через спонукування, наприклад, як засіб спонукування. Спонукування також кваліфікують як мету імперативного висловлення або як ситуацію, що є основою імператива. Іноді спонукальність (директивність) та імперативність використовують як синонімічні. Категорію спонукування представляємо як більш загальну й абстрактну категорію.

Презумпція спонукування охоплює чотири типи умов: 1) цей акт тлумачать як спробу впливу

особи (прескриптора) домогтися того, щоб особа, яка впливає (виконавець), виконала щось; 2) прескриптор хоче, щоб виконавець зробив щось; 3) момент часу вчинення дії виконавцем має відбуватися пізніше за момент часу проголошення спонукання; 4) наявні попередні умови: а) виконавець у змозі виконати щось; б) прескриптор вважає, що виконавець спроможний зробити щось; в) виконавець навряд чи зробить це з власної волі за нормального перебігу подій; г) стан, який є результатом дії, не є обов'язковим семантичним компонентом імперативності.

На нашу думку, замість бажаності доречніше говорити про значення повинності. Каузована ситуація видається мовцеві можливою, але не обов'язково бажаною. Так само виконавець не завжди бажає виконувати прескрипцію, але найчастіше змушений це робити.

Засоби вираження імперативності не обмежені морфологічними формами наказового способу. Наприклад, імперативність може бути виражена за допомогою індикатива: *Береш швабру і драєш підлогу! А ну швидко взяв швабру!* Ці висловлення відповідають умовам імперативності: каузація, перформативність, відсутність пропозиції й асерція. Єдина відмінність цих форм від власне імперативних з афіксом *-и-* – у додатковому емоційному забарвленні і в меншій частоті вживання. У прикладах *Відходимо назад!* (Українська правда. 12.08.2014) і *Пішли дими!* (Українська правда. 12.08.2014) (у значенні *Встановить димову завісу*) додаткове значення емоційності не марковане, воно характерне для специфічної мовної ситуації, яка покладена в основу функційно-семантичного мікрополя наказу, проте воно повністю відповідає вимогам категорії імперативності. Те саме стосується інфінітива (*Стояти! Лежати!* (Цензор.net. 18.08.2017) *Посилити нагляд!* (Цензор.net. 18.08.2017)) і недієслівних форм імператива (*Кругом!* (Дзеркало тижня. 08.09.2012); *Відхід двісті! Сапери на ґрунт!* (Гордон. 12.01.2015)). Ці та наведені вище приклади передають імперативну семантику засобами інших граматичних категорій, їх можна вважати некатегорійними засобами об'єктивації імперативності. Однак немає жодної необхідності зараховувати до імперативних вислови на зразок: *Вам би підсилити спостереження! Чи не приєднаєте ви багнети?*

Очевидно, деякі імперативи зазнають переформулювання відповідно до вимог категорії ввічливості (але при цьому вони втрачають категоричність): *Передайте сіль!* – *Чи не передасте сіль?* Тоді як в інших одиницях не спосте-

рігаємо подібного переформулювання (оскільки є загроза втрати змісту і розуміння ситуації); імператив *Лягай!* у ввічливій формі *Чи не ляжете ви?* викличе комічний ефект, а не каузацію необхідної ситуації.

Якщо проблема згаданих вище непрямих мовленнєвих актів не викликає такого, то фраза *Ми хочемо їсти, яка в контексті може мати значення Дайте нам їсти*, але так само *Дайте нам їсти* може передбачати *Ми хочемо їсти*, і питання про те, яке ж значення первинне і чому цей приклад ілюструє категорію імперативності, а не оптативності, залишається відкритим. Не кожне імперативне висловлення має на увазі бажаність каузованої дії (*Починайте поліглюїн ≠ Я хочу, щоб ви почали капати поліглюїн*), а бажаність дії (*Перекурити б!*) не завжди безпосередньо пов'язана з каузацією.

Загалом відзначимо, що в будь-якій мові наявні кілька типових способів вираження спонукання, зокрема й непрямі мовні акти, суть яких полягає в тому, щоб зняти категоричність, притаманну імперативності, але досягти максимально схожого перлокутивного ефекту, тобто виконання бажаної дії. Основною умовою ввічливості є усунення категоричності й надання адресатові (виконавцю) свободу вибору (іноді уявну). Ситуації прохання (*Купи хліба!*), поради (*Прийми ліки!*) і запрошення (*Приходь до нас в гості!*) є окремими різновидами директивних мовленнєвих актів і часто розглядані як окремі випадки категорії імперативності. У таких мовних ситуаціях можливе використання імператива, проте такі ситуації й утворені ними функційно-семантичні мікрополя керовані дискурсивною категорією ввічливості. У цих трьох мовних ситуаціях Мовець може вибрати мовну стратегію – ввічливу або категоричну, і вибір зазвичай залежить від екстралінгвальних чинників. Якщо мовець вибирає ввічливу стратегію (*Ти не купиш хліба? Прийняв би ти ліки!; Тобі краще прийняти ліки!; Ви б хотіли прийти до нас у гості?*), то він автоматично використовує питальну форму (часто із запереченням), умовний спосіб, іноді додаткові формули ввічливості (*Чи не будете ви такі люб'язні передати сіль?*), а ситуація часто переорієнтована з адресата на мовця (*покажіть документи – дозвольте поглянути на ваші документи; поверніть книгу – чи можу я отримати книгу назад? дайте ваш телефонний номер – Чи не міг би я записати ваш телефонний номер?*) [12, с. 112]. Категорія ввічливості також вимагає нівелювати контроль мовця, і цим вона прямо суперечить категорії імперативності. Категорія ввічливості передбачає вживання опта-

тива, для якого характерна відсутність контролю (на противагу імперативу).

У використанні ввічливої стратегії спостерігаємо розрив між наміром мовця і формою його висловлення. Очевидно, що подібна стратегія не може бути застосована до всіх директивних висловлень, у низці ситуацій вона недоречна (*Готуйте операційне поле!*), інколи – факультативна (*Пред'явіть документи!*), в окремих випадках – обов'язкова або вкрай бажана (*Ви не могли б повторити домашнє завдання?*). Загалом же у контекстах її використання зазнає нівеляції імперативність. Не будь-яке директивне висловлення є імперативним, імперативні висловлення – це підклас директивних, незважаючи на те, що в них загальна інтенція, імперативні висловлення мають специфічну форму вираження й специфічну семантичну організацію.

З іншого боку, постають запитання, які теж іноді зараховують до засобів вираження імперативності, це конструкції на зразок: *Що я повинен робити?; Коли мені приходить?; Хто повинен прийти?* тощо.

Погоджуємося, що наявні «спонукальні питання» (як існує керування діями адресата, так само наявний і запит на подібне керування), а також те, що в подібних запитаннях уживають морфологічні форми імператива. Проблема лише в тому, чи збережена при цьому імперативна семантика, чи вона втрачена, як, наприклад, у так званому «поступливому імперативі» (*Що не кажіть, різниця є, відразу в очі кидається* (Українська правда. 01.09.2018); «умовному імперативі» (*Як ти не крути, але мені не пара* (Українська правда. 10.02.2018)), «драматичному імперативі» (*Їй прийшла шалена думка випроводити негідника, а він візьми і стукни її по голові* (Високий замок. 11.03.2012), «гномічному імперативі» (*На чужий коровай очей не поривай* (200 народних прислів'їв і приказок, с.7)). «Імперативні запитання» є, на нашу думку, ще однією спробою «осягнути неосяжне», тобто об'єднати всі випадки вживання морфологічної форми імператива загальним значенням. Можливо, було б доцільніше вважати, що в низці випадків імперативне значення втрачено й замінено іншими значеннями.

Конотація (від лат. *con* – «разом» + *notatio* – «позначення, зауваження», англ. – *connotation*) – супровідне, додаткове значення мовної одиниці, забарвлення, забарвленість. Спроби лінгвістів пояснити це поняття образними засобами призвели до використання таких синонімів до слова «конотація», як експресивно-емоційно-оцінні

«обертони» [3, с. 204]; «відтінки», «гра слів», «гра пропозицій»; «додаткові значення», «семантичне прирощення або нюанси» [13, с. 4–8]; «другорядна сема», «ореол слова» [17, с. 259]; «непредметні складники» значення, «емоційні нашарування», експресивно-стилістичне «забарвлення» [19, с. 254–255], семантична «асоціація» [2, с. 67]; «співзначення», семантичні «регістри» (зокрема, й стилістичні) [14, с. 236]. Термін «конотація», що виник у логіці й семіотиці [8], набув широкого застосування в лінгвістиці, де його почали використовувати для позначення емотивного, оцінного стилістичного забарвлення мовної одиниці. У лінгвістичних працях репрезентовано багато підходів до визначення конотації, проте й натепер дефініція цього поняття залишається нечіткою й розмитою. Відсутність термінологічної єдності у визначенні зазначеного явища зумовлена його складністю й багатоаспектністю. Більшість лінгвістів донедавна вважала конотацію (стилістичну функцію, прагматичний зміст, прагматичний компонент змісту, семантичну асоціацію тощо) необов'язковим, додатковим до сигніфікативного й денотативного значення мовної одиниці. Сучасним дослідженням притаманна тенденція до трактування конотації як обов'язкового складника мовного значення за умови його реалізації в мовній практиці, де кожному компоненту мови притаманний усталений набір конотативних ознак, які обмежують його вживання певними сферами й ситуаціями спілкування. Конотація щодо імператива – це компонент спонукального висловлення, за допомогою якого реалізовано зв'язок імперативної форми як мовної одиниці з контекстами її вживання, тобто з тими комунікативними ситуаціями, у яких вона функціонує: «всі мовні сутності, що містять конотацію, – своєрідні прагматичні «напівфабрикати», які, реалізуючись у висловленні, надають йому суб'єктивної модальності» [14, с. 236].

Уважаємо, що в граматичному плані мовна сутність полягає в денотативному змісті одиниці як елемента мовної системи й не містить конотативного змісту. Денотацію форм наказового способу *йди, йдіть* становлять такі компоненти змісту, як «дія» + «спонукання» + «адресат». Денотація імператива спільної дії *йдемо, ходімо* має структуру: «мовець» + «дія» + «спонукання» + «адресат». Виникає закономірне запитання: чи можна імперативну форму вживати у висловленні тільки з денотативним значенням, без конотації? Теоретично це можливо: нейтральне спонукання в типовій ситуації (без емоцій, відповідно до мовного етикету, за від-

сутності будь-яких акцентів) на кшталт *Напиши листа*. Але мовна практика засвідчує, що живе спілкування людей у спонукальних ситуаціях обов'язково передбачає суб'єктивне ставлення мовця до вибору форми імперативного висловлення, засобів впливу на адресата, до вибору індивідуальних інтенцій. Будь-яке імперативне висловлення має в певному комунікативному акті відповідний конотативний зміст. У цьому ми бачимо вияв мовної особистості, зв'язок імператива й соціуму. Новітні дослідження конотації репрезентують це явище з погляду структури й соціальної детермінованості. Так, у роботах М.Є. Сторожевої [18] проаналізовано внутрішньомовні й позамовні складники лексичної конотації, запропоновано їхню класифікацію. Описуючи структурні елементи конотації, дослідниця доходить висновку: «Конотація – будь-яка додаткова інформація в значенні слова, пов'язана з його функціонуванням, тобто з типовим набором комунікативних ситуацій, у яких воно вжите... Усі інші терміни, які трапляються в літературі, а саме: «стилістичне значення», «емоційно-експресивне нашарування», «експресивно-стилістичне забарвлення», «прагматичний зміст», «семантична асоціація» тощо називають основними компонентами, складниками конотації. Структура конотації ґрунтується на асоціативно-образних компонентах висловлення і його стилістичному маркуванні, пов'язуючи денотативний і конотативний зміст імператива. Опис структурних елементів конотації має підґрунтям і такі підходи до класифікації її елементів: а) підстави «близькості конотативних елементів до лексичного значення слова» [11, с. 77]; б) підстави типів контексту [20 та ін.] і мовленевих актів [див.: 17]; в) підстави конкретизації переданої інформації (екстралінгвальних чинників) [див.: 3 та ін.].

Аналіз спеціальних праць засвідчує, що питання структури конотації неоднозначно потрактовані в сучасній лінгвістиці. Дослідники єдині лише в тому, що конотація є складною побудовою, утворюваною з певної кількості різних складників, причому кожен дослідник пропонує свій набір елементів конотативного значення [3 та ін.].

Узагальнення наявних у літературі підходів дає підстави виявити деякі блоки конотативної інформації: емотивно-оцінний, функційно-стилістичний, національно-культурний, мотиваційний. Усередині кожного блоку встановлено певну множинність компонентів, але відсутня термінологічна єдність їхнього маркування. Наприклад, для

позначення функційно-семантичного компонента конотації, пов'язаного з умовами спілкування, що вказує на сферу вживання слова, використовують різні терміни: стилістичний (В.А. Малишева, В.Н. Телія); соціально-жанровий (К.А. Долинін); жанрово-стилістичний (Д.М. Шмельов). Усередині цього блоку виявлено такі компоненти: стилістичне забарвлення, що засвідчує належність слова до функційного певного стилю (К.А. Долинін); діахронне забарвлення, що виявляє належність слова до тієї чи до тієї епохи (історизм, архаїзм тощо); забарвлення, пов'язане з біологічними, психологічними або із соціальними ознаками носія – стать, вік, професія тощо (К.А. Долинін, Д.М. Шмельов, Є.М. Сторожева); регіональне забарвлення слова (діалектизми) тощо. У загальній структурі конотації імператива (КІ) виокремлено різновиди функційно-семантичних відтінків: 1) ступінь категоричності спонування (від наказу до прохання); 2) оцінні, зокрема й модальні значення: (згода/незгода; дозвіл/заборона; упевненість/непевненість; перевага; застереження; бажаність; загроза); 3) емоційне забарвлення: позитивне (радість, схвалення, співчуття, іронія), негативне (невдоволення, гнів, зневага, роздратування, сарказм тощо); 4) експресивні відтінки (урочистість, грайливість, невимушеність, нетерплячість, наполегливість, фамільярність); 5) стилістична належність (наукова мова, поезія, розмовний стиль, жаргони).

Зауважимо, що між емоційними й експресивними відтінками немає чіткої межі. Усі види конотативних значень перебувають у тісному взаємозв'язку з категорією оцінки. У встановленні конотативних мікрокомпонентів дослідники враховують, що конотація – це відображення функціонування мовного елемента в різних комунікативних умовах, тому основні чинники комунікативної ситуації необхідно враховувати в класифікації компонентів конотації. Проте саме конотативне значення забезпечує іллокутивну і перлокутивну функції імператива. О.Г. Ревзіна окреслює коло актуальних проблем, пов'язаних із поняттям «конотація», наголошуючи, що не розв'язана натепер проблема референційного статусу конотативних значень, а також залишається відкритим питання «про місце конотативних значень у структурі мовного знака» [16, с. 440].

Зацікавлення проблемами емоційно-експресивного потенціалу мовних одиниць особливо зросло в останнє десятиліття, поняття конотації вивчають у різних галузях мовознавства: гендерній лінгвістиці, лінгвокультурології й теорії функційно-семантичних полів.

Узагальнивши різні підходи, робимо такі **висновки:**

1) конотація відображає ставлення мовця до позначуваного, а тому є індикатором суб'єктивності висловлення;

2) поява додаткових значень імператива зумовлена трьома основними чинниками: асоціативне переосмислення денотативного значення, інтенція мовця, комунікативна ситуація загалом;

3) КІ представлена сукупністю оцінних, емотивних, експресивно-образних і функційно-стилістичних відтінків спонування. Конотація імператива виявляє власний, індивідуальний досвід контакту мовця зі співрозмовником, а тому імперативна форма зазнає в мові лінгвістичної змістової або емоційної модифікації щодо вихідного граматичного й словникового значення. Таку модифікацію позначають термінами «забарвлення» або «забарвленість» [див.: 16]. Відмінності в цих поняттях убаємо в тому, що «забарвлення» – це конкретне супровідне

значення імператива, створюване умовами контексту, а «забарвленість» – поняття абстрактне, що охоплює й ступінь категоричності спонування, і стилістичну належність, і емоційно-експресивні відтінки спонукальної семантики. Наприклад, висловлення *Говорімо один одному компліменти!* має відтінок заклику, забарвлення узагальненого адресата через афористичність, нашарування модального значення бажаності тощо. І всі ці відтінки створюють загальну забарвленість спонування, включно й поетичний стиль, і некатегоричність, і експресію побажання. Термін КІ використовуємо в нашій роботі в широкому розумінні як емоційно-експресивні та стилістичні відтінки спонукальної семантики. Отже, конотація є обов'язковою умовою репрезентації імператива.

Перспективним постає подальше дослідження засобів вираження імперативності в текстах різних стилів і жанрів, аналіз імперативних висловлень різносистемних мов у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азнаурова Э.С. Очерки по стилистике слова. Ташкент : Фан, 1973. 405 с.
2. Апресян Ю.Д. Расстаться, разлучиться, разоиться, распрощаться. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Москва : Проспект, 1995. С. 963–966.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва : Едиториал УРСС, 2004. С. 204.
4. Бергельсон М.Б. Проблема контроля в побудительных высказываниях. Функционально-типологические аспекты анализа императива. Ч. 2. *Семантика и прагматика повелительных предложений* / под ред. Бирюлина Л.А., Храковского В.С. Москва : Ин-т языкозн. АН СССР, 1990. С. 13–14.
5. Бирюлин Л.А. Семантика и прагматика русского императива. Helsinki : Slavica Helsingiensia, 1994. 229 с.
6. Бондарко А.В. Структура императивной ситуации (на материале русского языка). *Функционально-типологические аспекты анализа императива*. Москва : Наука, 1990. Ч. 2. С. 4–9.
7. Гусев В.Ю. Типология специализированных глагольных форм императива : дисс. канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2005. 296 с.
8. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. *Новое в лингвистике*. Вып. I. Москва, 1960. С. 264–389.
9. Изотов А.И. Императивность как прагмалингвистический феномен: на материале чешского языка. Москва : Едиториал УРСС, 2008. С. 13–14.
10. Касевич В.Б. Императивность, каузативность, перформативность. *Функционально-типологические аспекты анализа императива*. Москва : АН СССР, Ин-т языкознания, 1990. Ч. 2. С. 85–90.
11. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.
12. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Языки славянских культур, 2009. 512 с.
13. Лекант П.А. О коннотативных смыслах высказывания. Грамматическое значение предложения и семантика высказывания. Москва, 1987. С. 4–8.
14. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 236.
15. Разилова З.Р. Типы волеизъявительных предложений в современном русском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Ленинград, 1955. 276 с.
16. Ревзина О.Г. О понятии коннотации. Языковая система и её развитие во времени и пространстве. Москва : Изд-во МГУ, 2001. С. 440.
17. Современный русский язык : учебник для филологических специальностей университетов / Под ред. В.А. Белошапковой. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высш. шк., 1989. 800 с.
18. Сторожева Е.М. Социальная обусловленность идиомного компонента лексической коннотации : автореф. дисс. на соискание учен. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Пермь, 2009. 249 с.

19. Шмелёв Д.Н. Значение и употребление формы повелительного наклонения в современном русском литературном языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1955. С. 8.
20. Шмелёв Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка. Москва : УРСС, 2008. С. 254–255.
21. Ebeling C.L. On the verbal predicate in Russian. The Hague, 1956. 212 p.
22. Високий замок. URL: <https://wz.lviv.ua>.
23. Гордон. URL: <http://gordonua.com>.
24. Дзеркало тижня. URL: <https://dt.ua>.
25. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua>.
26. 200 народних прислів'їв і приказок / Укл. С.В. Невський. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 80 с.
27. Цензор.net. URL: <https://censor.net.ua>.

УДК 378.016:811.161.2'35-028.22

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.5>

СТРУКТУРУВАННЯ ПРАВОПИСНОГО МАТЕРІАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СУЧАСНИМИ ГРАФІЧНИМИ ОРГАНІЗАТОРАМИ

STRUCTURING THE SPELLING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE MATERIAL BY MODERN GRAPHIC ORGANIZERS

Вітюк В.В.,

orcid.org/0000-0003-4981-9925

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методики початкової освіти

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті акцентовано увагу на важливості мовної підготовки студентів педагогічних вишів на сучасному етапі модернізації вищої освіти в Україні. Зазначено, що після затвердження нового Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та нової редакції «Українського правопису» питання мовної вправності студентів, вдосконалення їхньої правописної грамотності, вироблення умінь комунікативно доцільно користуватися засобами мови у різних життєвих і професійно-педагогічних ситуаціях набуває особливої актуальності.

У науково-методичній розвідці рекомендовано у процесі вивчення української мови в закладах вищої освіти застосовувати традиційні та інноваційні форми, методи, прийоми та засоби навчання. Визначено один зі шляхів удосконалення правописних умінь і навичок студентів у закладах вищої педагогічної освіти – впровадження сучасних графічних організаторів, які спонукають студентів глибоко вникнути в суть теми (проблеми), зрозуміти її, осмислити, проаналізувати, узагальнити, структурувати матеріал і візуально його представити, а отже, підвищують інтерес до правопису української мови та позитивну мотивацію до його вивчення. У статті охарактеризовано концептуальну таблицю, зведену таблицю, діаграму Венна, кластер, фішбоун, хмари слів-термінів, визначено їх мету й алгоритм проведення, передбачено очікувані результати роботи, проілюстровано на прикладах орфографічного та пунктуаційного матеріалу відповідно до нової редакції «Українського правопису». Підкреслено значущість застосування сучасних графічних організаторів у процесі лінгвістичної та лінгводидактичної підготовки студентів закладів вищої освіти в період реформування вищої та мовної освіти в Україні. Запропоновано у перспективі подальших досліджень впроваджувати графічні організатори для цілісного вивчення змін у новій редакції «Українського правопису» з метою формування правописної компетентності студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: правопис, графіка, орфографія, пунктуація, діаграма Венна, кластер, фішбоун.

The article is focused on the importance of language training of students of pedagogical universities at the modern stage of the modernization of higher education in Ukraine. It is noted that after the approval of the new Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" and the new edition of "Ukrainian spelling", language skills of students, improving their spelling literacy, developing skills communicatively appropriate to use the language in different life and professional-pedagogical situations special relevance.

In scientific and methodological intelligence, it is recommended that in the process of studying the Ukrainian language in higher education institutions apply traditional and innovative forms, methods, techniques and teaching aids. One of the ways to improve the spelling of students' abilities in institutions of higher pedagogical education is defined – the introduction of modern graphic organizers that encourage students to delve deeply into the essence of the topic (problem), understand it, comprehend, analyze, generalize, structure the material and visually present it, and consequently, they increase interest in the spelling of the Ukrainian language and a positive motivation for learning it. The article describes the conceptual table, pivot table, Venn diagram, cluster, fishbone, word cloud of terms, their goals and algorithm of implementation are defined, expected work results are provided, illustrated with spelling and punctuation material in accordance